

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ
ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ
ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ
ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ

ΥΠΟ

ΝΕΟΚΛΕΟΥΣ ΚΑΖΑΖΗ

ΤΟΜΟΣ ΤΡΙΤΟΣ

Η ΘΕΩΡΙΑ

ΑΘΗΝΗΣΙΝ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΩΝ ΑΔΕΛΦΩΝ ΠΕΡΡΗ

1892

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ
ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ
ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

ΔΗΜΟΣΙΟΝ ΔΙΚΑΙΟΝ

Ἐν τῇ ἱστορικῇ ἀνελιξίῃ τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας ἡ φυλὴ ἀποτελεῖ τὴν δευτέραν μετὰ τὴν οἰκογένειαν βαθμίδαν, ὡς τις εὐρυτέρα οἰκογένεια, διὰ κοινῶν αἵματος συνδεδεμένη δεσμῶν, ὑπὸ τὰς αὐτὰς διατελοῦσα παραδόσεις, τὸ αὐτὸ θρησκευτικὸν σύστημα ἔχουσα, τὰς αὐτὰς ροπὰς, τὰ αὐτὰ ἠθικὰ καὶ κοινωνικὰ ἐπιδιώκουσα ἰδεώδη. Ἡ φυλὴ εἶνε ἡ πληρεστέρα παράστασις τῆς οἰκογενειακῆς ἐστίας, σύνολον οἰκογενειῶν, ἀναγουσῶν τὴν καταγωγὴν ἐν ἀπωτάτῳ χρόνῳ εἰς τὴν αὐτὴν ἀρχικὴν. Ἀλλὰ τὸ πρόβλημα τῆς ἀνθρωπίνης ἱστορίας δὲν δύναται νὰ λυθῇ μόνον διὰ τῆς οἰκογενείας καὶ τῆς φυλῆς, ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτῶν μὴ δυναμένων νὰ ἐξέλθωσιν ἔξω ὠρισμένου γεωγραφικοῦ χώρου. Καθ' ὅσον ὁ ἠθικὸς ὀρίζων τῶν ἀνθρώπων εὐρύνεται, αἱ δὲ ἀνάγκαι αὐτῶν πολλαπλασιάζονται, ζητεῖται διέξοδος, πληρεστέρα τις σφαῖρα φυσικῆς καὶ ἠθικῆς ἐνεργείας. Ἡ ἐν στενῇ λωρίδι γῆς ἀποκλεισμένη φυλὴ ἤθελεν ἀποθάνῃ ἐν τῇ ἀπομονώσει, ἐξ ἀτονίας καὶ μαρασμοῦ, μὴ δυναμένη νὰ κινηθῇ ἐλευθέρως. Τῶν ἐν αὐτῇ λανθανουσῶν δυνάμεων ὑπνωττουσῶν, φυτοβιουσῶν, ἤθελεν ἀποστειρωθῆ τὸ κοινωνικὸν σῶμα, ἀνίκανον νὰ ἐκδηλώσῃ ἐν εὐρυτέρῃ σφαίρᾳ ἐνεργείας καὶ δραστηριότητος τὸν ἐσωτερικὸν αὐτοῦ ὄργανισμόν, τὸ ἀκατά-

σχετον σφριγος. Φύσει ἔγκειται ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἢ πρὸς κοινωνίαν ροπή, ἀλλ' αὕτη δὲν δύναται νὰ ἐκδηλωθῇ πλήρης ἐν τοῖς στενοῖς ὁρίοις τῆς οἰκογενείας ἢ τῆς φυλῆς, ἀπαιτουμένου εὐρυτέρου σταδίου ἐνεργείας.

Ἰπὸ τοὺς οἰωνοὺς τούτους, ὑπὸ τὰς εὐρυτέρας ταύτας συνθήκας τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, ἐπιδιώκοντος τὴν ὑπέροχον αὐτοῦ ἐκπολιτιστικὴν ἀποστολήν, ἀποκαλύπτεται πρωιμώτατα ἐν τῇ ἐξελίξει τοῦ βίου ἢ πολιτικῆς κοινωνία, ἢ πολιτεία, ὡς πληρεστάτη ἐκδήλωσις τῆς ἠθικῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐνεργείας. Δι' αὐτῆς ἀποτυποῦται τελεία ἢ ἠθικὴ ἰδέα, ἢ ἐν αὐτῷ τὸ πρῶτον ἐν σπέρματι ἐνοικοῦσα, ὑπὸ τοιαύτην δὲ κλῆσιν ἢ ἐργασία αὐτῆς εἶνε ἢ εὐγενεστάτη τῶν τοῦ ἀνθρωπίνου βίου. Μόλις ἐκδηλωθῇ ἱστορικῶς καὶ ἄρχεται ἡ ὑπέροχος δράσις. Δι' αὐτῆς τυγχάνουσι πραγματώσεως πᾶσαι αἱ ἠθικαὶ ἰδέαι, ἀποκαθίσταται δ' ὁ σύνδεσμος τῶν ἀτόμων καὶ τῶν ὁμάδων, τὸ δίκαιον αὐτῶν. Ὁ ἄνθρωπος, καὶ ὡς ἄτομον καὶ ὡς οἰκογένεια, εἶνε ἀτελής καὶ ἀνεπαρκής, ἀλλὰ διὰ τῆς πολιτείας καθίσταται πλήρες ὀργανικὸν σῶμα, ἔμψυχον, ζῶν, διανοούμενον. Ἡ ἐν σμικρῷ ὑφισταμένη πρότερον ἐν τῷ ἀτόμῳ, τῇ οἰκογενείᾳ καὶ τῇ φυλῇ πολιτεία ἀποκαλύπτεται πλήρης, πρὸς πᾶν γενναῖον καὶ εὐγενὲς ἱκανή. Ὅτι δὲν δύναται ὁ ἄνθρωπος καθ' ἑαυτὸν ἢ ἐν τῇ οἰκογενείᾳ, τελεσιουργεῖ δι' αὐτῆς ἤδη.

Ἐν τῇ τοιαύτῃ τῆς πολιτείας φύσει καὶ ἀποστολῇ τὸ δίκαιον τῶν ἀπ' αὐτῆς ἀπορρευουσῶν σχέσεων εἶνε εὐρύτερον τοῦ ἰδιωτικοῦ. Εἰ καὶ τοῦτο δὲ ἀφορᾷ εἰς οὐσιωδεστάτας σχέσεις τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, ἀναπτυσσομένας πρωιμώτατα, ἀλλὰ τὸ δίκαιον τῆς πολιτείας, τὸ δημόσιον δίκαιον, καὶ περ ἐπιγενές, κέκτηται ἐπίσης ἕξοχον σπουδαιότητα, καθὸ ὑπὸ τὴν αἰγίδα αὐτοῦ ἐξασφαλιζομένων τῶν σχέσεων, αἵτινες διέπουν τὸν τε ἀτομικὸν καὶ τὸν ἰδιωτικὸν βίον τοῦ ἀνθρώπου, τὰ ἀτομικὰ καὶ τὰ ἰδιωτικὰ δίκαια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

Ἡ Θεωρία τῆς Πολιτείας.

§ 130. Φύσις καὶ ἔννοια τῆς Πολιτείας.

Δύναμις μυστηριώδης, λέγει ὁ Σαιξπείρος, ὑπάρχει ἐν τῇ ψυχῇ τῆς πολιτείας, ἧς ἡ ἐνέργεια τοσοῦτον θείαν ἔχει τὴν φύσιν, ὥστε καθίσταται ἀνερμήνευτος ὑπὸ τε τοῦ λόγου καὶ τῆς γραφίδος (1). Ἐν τῇ ρήσει ταύτῃ τοῦ ποιητοῦ καταδείκνυται προσφυῶς ἡ κοινωνικὴ αὐτῆς δύναμις, ἀποκαλυπτομένη ἀπὸ τῆς ἀρχεγόνου ιστορικῆς ἐξελίξεως τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ποικίλως δ' ἐκδηλουμένη καὶ παρακολουθοῦσα τὴν ἐκπολιτιστικὴν αὐτοῦ δράσιν. Τὸ παρὰ Πλάτωνος ρηθέν, ὅτι ἡ πολιτεία εἶνε ὁ ἄνθρωπος ἐν μεγαλογραφίᾳ, ὑποδεικνύει τὴν ἀρχέγονον αὐτῆς ἐν τῷ πρώτῳ ἀνθρώπῳ ὡς κοινωνικῶν ἀτόμων ἀποκάλυψιν. Ἐν τούτῳ ὑφίστανται ἤδη ἐν πρωτοπλαστικῷ σπέρματι πᾶσαι αἱ δυνάμεις ἐκεῖναι, αἵτινες σὺν τῷ χρόνῳ προϊόντι ἀποκαλυφθήσονται πληρέστερον καὶ γονιμοποιηθήσονται. Ἐν τῇ ἀρχῇ ταύτῃ ἡ πολιτεία δὲν ὑφίσταται κατὰ συνθήκην, οὐδ' εἶνε ἀυθαίρετον, ἐξηναγκασμένον τῶν ἀνθρώπων κατασκευάσμα, ἀλλὰ πράγματι παράγεται ἀπ' αὐτῆς τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως καὶ ἐνεργείας. Ἐν τῇ πλήρει ἄρα αὐτῆς ὑποστάσει παρίστησι τὴν βαθμολογικὴν ἐξέλιξιν τῆς ἀνθρωπίνης προσωπικότητος, φυσικὸν ἅμα καὶ ἠθικὸν ὄν, ρέπον ἀείποτε πρὸς ὑπερτέραν σύνθεσιν καὶ δράσιν.

Ἄτε ἀθροιστικὸς ἄνθρωπος ἡ πολιτεία ἐκτελεῖ ὅτι ἀδυνατεῖ ὁ ἀτομικός. Οἱ ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἐκδηλούμενοι σκοποὶ ὡς καὶ τὸ δίκαιον δι' οὐδεμιᾶς ἄλλης δυνάμεως δύνανται νὰ ἐξασφαλισθῶσιν ἐπαρκῶς ὅσον διὰ τῆς πολιτείας. Ὑπὸ τοιαύτην δ' ἔννοιαν αὕτη ἐκφαινομένη εἶνε ἡ ἰσχυροτάτη ἐγγύησις τοῦ δικαίου, τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς προόδου.

Ὡς ἐρρήθη, ἡ πολιτεία ὑφίσταται παλαίγονος. Ἐν τῇ ἀλληλεγγύῃ τῶν ἀνθρώπων, ὑπὸ τὰς χρείας τοῦ καθ' ἡμέραν βίου, δημιουργεῖται

(1) Troilus and Cressida III, 3.

εὐρύτερον καθεστώς, τυγχάνον τῆς ἐμπιστοσύνης τοῦ συνόλου, δυνάμενον ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτοῦ καὶ τῆς ἰσχύος νὰ ἐκπροσωπήσῃ φυσικὴν καὶ ἠθικὴν ἐνότητα, καθ' ὠρισμένους νόμους ζῶσαν, διανοουμένην καὶ δρῶσαν. Ἐν αὐτῇ τῇ περιόδῳ τοῦ καλουμένου φυσικοῦ βίου, ἐν ἣ κατ' ἐλάχιστον εἶνε ἀνεπτυγμένη ἡ πνευματικὴ συνείδησις τῶν ἀνθρώπων, ὁπότε κρατοῦσιν ἔτι μᾶλλον τὰ φυσικὰ ἐνστικτὰ ἢ αἱ ἠθικαὶ ἰδέαι, οὐδέποτε ἐκλείπει ἐξ ὀλοκλήρου ἀνωτέρα τις δύναμις, φυσικὴ μᾶλλον ἢ ἠθικὴ, ἐπιβάλλουσα ἐκάστοτε τὴν βούλησιν αὐτῆς πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ συνόλου, δύνάμις ἐμβρυώδης, ἀλλ' ἱκανῶς ἰσχυρὰ νὰ προστατεύσῃ καὶ νὰ ἐξασφαλίσῃ, εἴτε κατὰ τῶν ἐσωτερικῶν, εἴτε κατὰ τῶν ἐξωτερικῶν ἐχθρῶν.

Ἐκ τῶν εἰρημένων δηλοῦται, ὅτι ἡ πολιτεία εἶνε φυσιογενής, ἡ ὑπερτέρα παράστασις τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνικότητος. Ἄλλ' ἡ ἱστορικὴ αὐτῆς ἀποκάλυψις δὲν τελεῖται πλήρης, ἢ ὁπότε λάβῃ ποῖάν τινα συνείδησιν ἑαυτοῦ ὁ ἄνθρωπος. Ἡ στιγμὴ αὕτη εἶνε τὸ πρῶτον σημεῖον τῆς ἱστορίας· ἡ ἠθικότης θριαμβεύει, ἀναπτύσσεται δὲ ἡ ἰδέα τῆς ἀλληλεγγύης καὶ τῆς προόδου. Ὁ ἀτομικὸς ἄνθρωπος κατανοεῖ ἑαυτὸν ἰσχυρότερον φυσικῶς καὶ ἠθικῶς ἐν τῷ ἀθροιστικῷ ἀνθρώπῳ τῆς πολιτείας. Πᾶν ὅ τι καθίστησιν αὐτὸν τέλειον μικρόκοσμον καὶ ἐμπνέει τὴν δύναμιν τῆς αὐτοπεποιθήσεως, πᾶν ὅ τι συμβάλλει εἰς τὴν κραταίωσιν τῶν φυσικῶν καὶ ἠθικῶν δυνάμεων, ἡ θεραπεία τῶν ἀναγκῶν τοῦ σώματος καὶ ἡ ἐξασφάλισις αὐτοῦ, ἡ προαγωγὴ καὶ ἐνίσχυσις τῶν πνευματικῶν ἰδεῶν καὶ τὸ κράτος αὐτῶν, συντελεῖται ὑπὸ τῆς πολιτείας.

Ἐπὶ τοιαύτην ἔξοχον ἀποστολὴν ἐκδηλουμένην δικαίως ἐπέσυρε καὶ ἐπισύρει μέχρι τῆς σήμερον τὸν θαυμασμόν. Ἄν δὲν ἦνε ὁ μέγας ἐπιγίαιος θεὸς τοῦ Ἀγγλοῦ πολιτειοδίδου, τὸ ὑπέρτατον ὄν, εἰς ὃ ὀφείλουσιν ἀπόλυτον πίστιν καὶ ὑποταγὴν τὰ ἐπὶ τῆς γῆς ἀνθρώπινα ὄντα, πάντως εἶνε ἡ γενναιοτάτη καὶ εὐγενεστάτη τῶν ἠθικῶν δυνάμεων, εἰς ἃς πρωτίστως ὀφείλει ἡ ἀνθρωπότης τὴν σωτηρίαν αὐτῆς καὶ τὴν ἀνάπτυξιν.

Ἡ πολιτεία εἶνε ἀπόπειρα πραγματώσεως τοῦ ἰδεώδους ἀνθρώπου· μόνον ἐν αὐτῇ καὶ δι' αὐτῆς λαμβάνει οὗτος πλήρη ἑαυτοῦ συνείδησιν, μετέχων τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου, εὐτυχῶν μετ' αὐτοῦ, πάσχων, ἀναπτυσσόμενος. Ἡ ὕλικὴ καὶ ἠθικὴ αὐτοῦ ἐνέργεια ἐξασφαλίζεται

προσηκόντως διὰ τῆς κοινῆς συνεργασίας. Δι' αὐτῆς ὁ ἄνθρωπος χειραφετεῖται, ἀπελευθερούμενος. Ὑφ' οἰανδήποτε καὶ ἂν ἐκπροσωπῆται μορφήν, οἰαδήποτε ἠθικὴ καὶ κοινωνικὴ ἀρχὴ καὶ ἂν πρωτοστατῆ ἐν τῇ δράσει αὐτῆς, αἰείποτε εἶνε ἡ ἀκριβῆς παράστασις τῆς φυσιολογικῆς καὶ ἠθικῆς αὐτοῦ καταστάσεως. Κατὰ πρῶτον ὁ ἄνθρωπος δι' αὐτῆς ἐννοεῖ, ὅτι δέν εἶνε μόνον ἄτομον, φυλὴ, ἔθνος, λαός, ἀλλ' ἐνέχει ἐν ἑαυτῷ πληρεστέραν ἐννοιαν, τὴν ἐννοιαν τῆς ἀνθρωπότητος, ἣν ἀρχῆθεν ὡς ἄτομον κέκτηται ἀσυνειδήτως ἐν σπέρματι μόνον, ἀλλ' ἥτις ἤδη ἀποκαλύπτει τὸν ὑπέρτατον τοῦ βίου σκοπὸν, πραγματοποιούμενον συλλήθδην καθ' ἀπάσας αὐτοῦ τὰς σχέσεις, τὰς ἀτομικὰς, τὰς οἰκογενειακὰς, τὰς παγκοσμίους.

Ὑπὸ τὴν τοιαύτην ἐννοιαν ἡ πολιτεία εὐλόγως ἐχαρακτηρίσθη ὑπὸ τοῦ Ἐγγέλου ὡς ἡ ὑπερτάτη πραγμάτωσις τῆς ἀνθρωπίνης ἠθικότητος καὶ ιδέας.

§ 131. Αἱ περὶ Πολιτείας θεωρίαι. — Ἡ ἀρχαία θεωρία.

Ἡ πολιτεία ἐμφανίζεται ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς ἱστορικῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐμφανείας, ἀλλ' ἡ περὶ αὐτῆς ἐννοια καὶ μελέτη ἄρχεται μόλις ἅμα τῇ πλήρει ἐμφανείᾳ τῆς καθ' ὅλου ἐπιστήμης. Θεωρία τῆς πολιτείας προὔπονοι ἤδη πολιτείαν ὅσον ἐνεστὶν εὐκοσμον καὶ ἐπιτυγχάνουσαν τοῦ σκοποῦ αὐτῆς. Πρὸς τούτοις δὲ προὔποτίθησιν ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην ἐπιστήμην ἐλευθερίαν πνεύματος.

Τούτου ἕνεκα ἡ πρώτη περὶ πολιτείας θεωρία ὀρίζεται ἐν τῇ πρώτῃ τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς ἐλευθερίας πατρίδι, τῇ Ἑλλάδι. Ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἡ θρησκεία ἀπορροφᾷ τὰ πάντα, ἀλλ' ἐν Ἑλλάδι ὁ ἄνθρωπος εἶνε αὐτόνομος, ἐλευθέρως ζητῶν νὰ ἐρμηνεύσῃ τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ τέλος τῶν ὄντων. Ὡς πάντα τὰ ἐν τῷ κόσμῳ οὕτω καὶ ἡ πολιτεία ἔμελλεν ἄρα ἐνταῦθα νὰ τύχῃ τῆς προσηκούσης ἐρεύνης καὶ θεωρίας.

Ὁ Σωκράτης ἐθεώρει τὴν πολιτείαν ὡς τὸ σοφώτατον καὶ ἀρχαιότατον τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων· τὸ πάντων τιμιώτατον· τοῖς δ' ἵχνεσιν αὐτοῦ παρακολουθῶν ὁ Πλάτων ἀπεφαίνετο, ὅτι αὕτη εἶνε ὁ ἄνθρωπος ἐν μεγαλογραφίᾳ· κατ' ἀκολουθίαν «δεῖ αὐτήν, καθάπερ ἕνα ἄνθρωπον, ζῆν εὖ». Ἡ πολιτεία αὐτοῦ εἶνε ἡ ἐνότης καὶ ἀρμονία τοῦ ἀτομικοῦ καὶ τοῦ καθολικοῦ ἀνθρώπου, ρέποντος πρὸς ἀνωτέ-

ραν κατάστασιν βίου. « Ἐνὸς πάσχοντος τῶν πολιτῶν ὁτιοῦν ἢ ἀγαθὸν ἢ κακόν, ἡ πόλις μάλιστα τε φήσεται εἶναι τὸ πάσχον καὶ ἢ ξενισθήσεται ἅπασα ἢ ξυλλυπήσεται ». Ἄλλ' ἔτι μᾶλλον ἀκριβέστερον καὶ σοφώτερον κατενόησε τὴν φύσιν καὶ τὴν ἔννοιαν τῆς πολιτείας ὁ Ἄριστοτέλης, οὗ ἡ θεωρία σὺν τῇ τοῦ Πλάτωνος παρίστησι τὴν πλήρη θεωρίαν τῆς ἀρχαίας πολιτείας. Αὕτη δημιουργεῖται παρὰ τοῖς ἀνθρώποις ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν εὐγενεστέρων τοῦ βίου ροπῶν, πρὸς τὸ εὖ ζῆν τῶν τε ἀτόμων καὶ τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου· εἶνε κοινωνία ζωῆς τελείας καὶ αὐτάρκους. Παρ' ἀμφοτέροις τούτοις ἡ πολιτεία δὲν εἶνε ἀπλῶς ἐξασφαλιστικὸν τοῦ ἀνθρωπίνου εὖ ζῆν παλλάδιον, τοῦτο ἐπιδιώκουσα μόνον. Σκοπὸς τῆς πολιτείας εἶνε αὕτη αὕτη κατὰ πρῶτον, κατὰ δεύτερον δὲ λόγον ὁ ἄνθρωπος, ἐφ' ὅσον τυγχάνει πολίτης, ἐκλειπούσης ἐν αὐτῇ συνήθως τῆς ἀτομικότητος. Ὅτε ἡ πολιτικὴ θεωρία ἐν Ἑλλάδι ἀναπτύσσει τὸν ὀρίζοντα τῆς ἠθικῆς αὐτῆς ιδέας, ἀνθρωπινωτέρα καθισταμένη διὰ τῶν ἀπὸ τῆς Στοᾶς, ἐλληνικὴ πολιτεία δὲν ὑφίσταται πλέον καὶ σὺν αὐτῇ ἐθνικὴ συνείδησις καὶ δράσις.

Ὅσοι καὶ ἂν καταδεικνύηται πλημμελῆς καὶ ἐλλιπὴς ἡ ἐλληνικὴ πολιτικὴ θεωρία, ἐπιδραῖ ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας ἐπὶ τῶν ἐπιγενεστέρων πολιτειοδιφῶν. Ὁ Κικέρων πεζὸς ἰχνεύει παρὰ τῷ λύδιον ἄρμα τῆς ἐλληνικῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης, ἀποφαινόμενος, ὅτι ὁ ἄνθρωπος, ἰδρυτῆς καὶ συντηρητῆς τῆς πολιτείας, προσεγγίζει κατ' ἐξοχὴν τῷ θεῷ (1). Ὁ Χριστιανισμὸς οὐδὲν προστίθησιν οὐδ' ἀφαιρεῖ πράγματι ἀπὸ τῆς θεωρίας ταύτης, ἀφορῶν ἰδίᾳ πρὸς τὰ ὑπερκόσμια μᾶλλον ἢ τὰ ἐγκόσμια πράγματα. Ἡ πολιτεία καθίσταται ἐπὶ τέλος τὸ κοσμικὸν ξίφος, ὀφείλον νὰ ὑποκύπτῃ ὑπὸ τὸ πνευματικόν· ἀπορροφᾶται τέλειον ὑπὸ τῆς θρησκευτικῆς ιδέας, ἧς τὰ σάβανα περιβάλλουσιν ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας πᾶσαν ἐλευθέραν ζωὴν καὶ κίνησιν τῆς ἀνθρωπότητος.

Ἀπὸ τῆς ἀκίνησιος ταύτης ἐμελλε νὰ ἐκβάλλῃ τὴν ἐπιστήμην τῆς πολιτείας ἢ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἐλληνικοῦ κόσμου ἐμφυσηθεῖσα πνοὴ καὶ ἄμιλλα τῶν ἐλευθέρων κοινωνιῶν. Πολίτης ἐλευθέρου λαοῦ, κατὰ τὰ ἀρχαῖα πολιτικὰ πρότυπα συντεταγμένου, ὁ Μακιαβέλλης, ἀνακαινίζει τὴν ἀρχαίαν περὶ πολιτείας θεωρίαν, καὶ μετὰ ταῦτα πλη-

(1) Neque est nulla res, in qua propius ad deorum numen virtus accedat humana, quam civitates aut condere novas aut servare jam conditas. (de rep. 1, 7).

ρέστερον καὶ λογικώτερον ὁ Θωμάς Ὁββης. Ἡ πολιτεία δι' αὐτὸν εἶνε τὸ ἄκρον ἄωτον τῆς ἐπιγείου δυνάμεως, ὑπερτάτη ἀρχή, ἧς ἔμ- προσθεν ὀφείλει νὰ κλίνη πᾶσα ἀτομικὴ δύναμις καὶ ἰδέα, μηδεμίαν δικαιομένη νὰ διεκδικήσῃ ἐλευθέραν συνείδησιν καὶ αὐτονομίαν. Ἡ πολιτεία εἶνε τεράστιος Λεβιάθαν, τέρας παμφάγον. Ὑπὸ τοιαύτην δ' ἐννοίαν συλλαμβάνει αὐτὴν ἐν μέρει καὶ ὁ Σπινόζας, παρὰ πάσας τὰς φιλελευθέρους ροπὰς τοῦ πνεύματος αὐτοῦ. Ἡ πολιτεία κατ' αὐτὸν ἐκ προσωπεῖ τι φυσικῶς καὶ ἠθικῶς ἰσχυρὸν καὶ ἐνιαῖον. Δύο ὄντα, τὴν αὐτὴν ἔχοντα φύσιν, συνδεόμενα δὲ πρὸς ἄλληλα, παριστῶσιν ἐνιαῖόν τι πρᾶγμα, ἀπαξ ἔτι ἰσχυρότερον. Οὐδὲν ἄρα τῆς ἐνότητος ταύτης ἀνυσιμώτερον. Οἱ δὲ ἄνθρωποι δὲν δύνανται νὰ ποθήσωσι τι κρεῖττον ἢ τὴν συμπάντων ὁμοφωνίαν, τὸν σχηματισμὸν τῶν ψυχῶν καὶ τῶν σωμάτων πάντων εἰς μίαν ψυχὴν καὶ ἐν σῶμα (1).

Ἄλλ' οἱ ὑπὲρ πάντας τοὺς νεωτέρους πολιτειοδίφας ἀναπτύξαντες τὴν ἀρχαίαν περὶ πολιτείας θεωρίαν εἶνε ἰδίᾳ ὁ Ἑγελος καὶ ὁ Ρουσσώ. Ἐν τῷ συστήματι τῆς ἀπολύτου πανθειστικῆς διδασκαλίας τοῦ πρώτου ἀνεβίωσεν ἡ ἀρχαία πολιτεία. Αὕτη εἶνε ἡ πραγμάτωσις τῆς ἠθικῆς ἰδέας, τὸ εἰς ἑαυτὸ ἀποκαλυπτόμενον ἠθικὸν πνεῦμα· εἶνε ἡ πραγμάτωσις τῆς συγκεκριμένης ἐλευθερίας, ὡς τοιαύτη δὲ εἶνε ἐνιαῖόν τι ἄτομον (2). Ἄλλ' ἐν τῷ ἀτόμῳ τούτῳ ἀπορροφᾶται πᾶσα τοῦ μερικοῦ ἀνθρώπου κοινωνικὴ δύναμις, ἡ δ' ἐργασία αὐτοῦ ἀφορᾷ μόνον εἰς τὸν σκοπὸν τῆς πολιτείας. Ἡ θεωρία αὕτη εἶνε ἡ τῆς ἀρχαιότητος τελευταῖον δ' αὐτῆς ἐπακολούθημα ὁ δεσποτισμὸς ὑφ' οἷονδ' ἕποτε πολιτειακὸν τύπον. Ἐν μὲν τῇ μοναρχίᾳ κρατεῖ τὸ δόγμα *l' état c'est moi*, ἐπίβουλον πρὸς πᾶσαν ἀτομικὴν ἢ κοινωνικὴν ἐλευθερίαν· ἐν δὲ τῇ δημοκρατίᾳ ἡ διὰ τῆς πανδήμου ψήφου ἐπιβαλλομένη ἐνιαῖα βούλησις τοῦ συνόλου ἐπὶ τῆς ἀτομικῆς ἐκάστου βουλήσεως καθίσταται ἐξίσου ἀύθαιρετος, ὅσον καὶ ἐν τῇ αὐστηροτάτῃ τῶν μοναρχιῶν, ἀντὶ τῆς τυραννίας τοῦ ἐνὸς καθιεροῦσα καὶ νομιμοποιοῦσα τὴν τοῦ πλήθους ὑπὸ τὴν ἀρχὴν τῆς καθολικῆς βουλήσεως.

Ἐπι μᾶλλον ἐξελίσσεται ἡ τυραννία αὕτη οἰασδ' ἕποτε πολιτείας διὰ τῆς θεωρίας τῆς Κοινωνικῆς Συνθήκης. Αὕτη, προηγηθεῖσα τῆς πρὸ τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως μεγάλης ἱστορικῆς κινήσεως τῶν νεω-

(1) Ethik II prop. 18 Schol.

(2) *Naturrecht*, oder Grundlinien der Philosophie des Rechts.

τέρων λαῶν, ἀμφισβητήσασα δὲ τὸ κῦρος τῆς κρατούσης παραδόσεως ἐν ὀνόματι τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς αὐτονομίας τοῦ ἀτόμου, ἐθεώρησε τὴν πολιτείαν ὡς δημιούργημα τῆς ἀνάγκης. Πρὸς τὴν ἀσφάλειαν ἑαυτοῦ ὁ ἄνθρωπος συνεταιρίζεται μετὰ τῶν ὁμοίων καὶ δημιουργεῖ ἰσχυρὰν κοινωνικὴν δύναμιν, εἰς ἣν ὑποτάσσεται. Οὕτω δημιουργεῖται ἡ πολιτεία, ἐκδηλοῦσα τὴν καθολικὴν βούλησιν. Ἄλλ' ἡ τοιαύτη πολιτεία, ὅσον καὶ ἂν φαίνεται ἐκ πρώτης ὄψεως σκοποῦσα τὸ ἀγαθὸν τοῦ ἀνθρώπου, καταλήγει εἰς ὀλέθρια ἀποτελέσματα. Ἡ βούλησις αὐτῆς, ὑποτιθεμένη ἡ βούλησις τοῦ ἀτόμου, καθίσταται κατ' ἀνάγκην δεσποτικὴ ὑπὸ τὴν καθολικὴν πλάνην, ὅτι ἡ ἐλευθερία τῆς πολιτείας εἶνε καὶ ἑαυτῶν ἐλευθερία· συντρίβεται τὸ ἄτομον καὶ μετ' αὐτοῦ ἐκλείπει ἡ ἐλευθερία, ἀποσβεννυμένη ἐν τῇ πνευματικῇ ἀντλίᾳ τῆς πολιτείας.

§ 132 Ἡ νέα περὶ πολιτείας θεωρία.

Ὅλως ἀντίθετος τῇ ἀρχαίᾳ εἶνε ἡ νέα περὶ πολιτείας θεωρία, ἡ κατισχύσασα ἐπὶ τῶν συγχρόνων ἱστορικῶν κοινωνιῶν, υἰοθετηθεῖσα δὲ ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης.

Κατὰ τὴν ἀρχαίαν θεωρίαν ἡ πολιτεία ὑφ' οἵανδήποτε μορφήν ἀπορροφᾷ πᾶσαν ἀτομικὴν καὶ κοινωνικὴν δύναμιν· τὰ προσωπικὰ δίκαια ἢ δὲν ἀναγνωρίζονται ἢ εἶνε περιορισμένα· ἐντεῦθεν τὰ ἀποκλειστικὰ δικαιώματα τῶν ἐλευθέρων πολιτῶν καὶ ἡ δουλεία. Ἄλλ' ἐν τῇ νεωτέρᾳ θεωρίᾳ τὸ κέντρον τῆς κοινωνικῆς δυνάμεως ὅλως μετατοπίζεται. Τὸ ἄτομον ἀναγνωρίζεται ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ ἐξασκήσει τῶν καθηκόντων αὐτοῦ, τιμᾶται δὲ πᾶσα ἐκδήλωσις τῆς φυσικῆς καὶ πνευματικῆς ἐνεργείας· εἶνε μικρόκοσμος, περιλαμβάνων τὰ στοιχεῖα τοῦ κοινωνικοῦ καὶ πολιτικοῦ κόσμου. Κατὰ φύσιν ἕκαστον ἄτομον ἔχει αὐθυπόστατον ἑαυτοῦ συνείδησιν, ρέπει ἄρα ὡς ἔνεστι δι' ἑαυτοῦ, ἄνευ ἀλλοτρίας, ὑπερτέρας ἀναμίξεως καὶ ἐνεργείας πρὸς λύσιν τῶν ἀπασχολούντων αὐτὸ προβλημάτων.

Ἡ νεωτέρα περὶ πολιτείας θεωρία κατενόησε κρεῖττον τὴν ἀληθῆ φύσιν καὶ ἔννοιαν τοῦ ἀνθρώπου. Ἀνεγνώρισε μετὰ τῆς ἐπιστήμης, ὅτι τὸ ἄτομον, ἀφιέμενον εἰς τὰς ἑαυτοῦ δυνάμεις, καθίσταται ἐνεργότερον, τολμηρότερον, δημιουργικώτερον, ἐνῶ ὑπὸ τὸ ἀντίθετον σύστημα,

τὸ τῆς κηδεμονίας, ἐλλειπούσης τῆς ἐλευθέρας ἐνεργείας, ἐπέρχεται ἀτονία καὶ στασιμότης. "Ανευ ἰσχυρῶν ἀτόμων ἢ κοινωνικῆ δύνამις ἐκδηλοῦται ἀσθενῶς. Ἐν τῇ πρὸς αὐτενέργειαν ροπῇ κρατύνεται ὁ ἄνθρωπος ὡς ἄτομον καὶ ὡς κοινωνικὸς μικρόκοσμος, καθίσταται δ' ἰκανὸς ν' ἀντιστῇ καὶ ν' ἀντεπεξέλθῃ κατὰ πάσης ἀντιδράσεως καὶ περιπετείας. Ἐκ τῆς ποικίλης ἐν τῇ κοινωνίᾳ συγκρούσεως τῶν ἀτόμων, ἐκ τῆς ἀντινομίας καὶ τῶν συζητήσεων, ἀναπτύσσεται καὶ κραταιοῦται ὁ νοῦς, ὡς ἐκ τῆς τριβῆς ἀντιθέτων σωμάτων ἀναπτύσσεται ἡ θερμότης καὶ ἡ κίνησις. Ἡ ἱστορία ἀποκαλύπτεται ὑπὸ τὴν δραστηρίαν ἐργασίαν καὶ ὄθησιν τῶν ἀτόμων, ἐκάστοτε ἀναζητούντων νέους ὀρίζοντας, ἀπλήστων πρὸς κτῆσιν τῶν ἀγαθῶν ἐκείνων, δι' ὧν δύνανται νὰ κορέσῃσι τὴν ἀκατάπαυστον πρὸς γνῶσιν δίψαν, ἀλλ' ἅμα καὶ νὰ παράσχῃσι νέαν ὄθησιν εἰς τὴν ἐθνικὴν δραστηριότητα. "Ανευ τοῦ νόμου τούτου, τῆς ἀτομικῆς ζωῆς μὴ ἐκδηλουμένης καὶ μὴ λειτουργούσης ἐλευθέρως, ἐπέρχεται ἀναποδράστως σὺν τῇ ἀτονίᾳ τοῦ ἀτόμου καὶ ἡ ἐθνικὴ ἀτονία ἐν τῷ τέλματι τῆς ἀκινήσιας, μηδαμῶς διαπνεομένῳ ὑπὸ τῶν ζειδώρων καὶ δραστικῶν πνευμάτων αὐτοβούλου ἐργασίας.

Ἡ ἀναγνώρισις αὕτη τοῦ ἀτόμου εἶνε τὸ θεμέλιον τῆς νέας κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς τάξεως καὶ ἐπιστήμης. Τῆς πολιτείας ἡ δράσις καὶ ἡ δύνამις περιωρίσθη καθ' ἀπάσας τὰς σχέσεις τοῦ ἐθνικοῦ βίου. Τὸ ἄτομον, ἀναγνωρισθέντων αὐτῷ ἀρχικῶν δικαίων, δικαιούται εἰς τὴν ἐλευθέραν ἐξάσκησιν τῆς θρησκευτικῆς συνειδήσεως, εἰς τὴν αὐτόνομον τοῦ πνεύματος λειτουργίαν· ζητεῖ καὶ ἐρευνᾷ ἀδιαφόρως πρὸς τὰς δοξασίας τῆς πολιτείας. Ἡ ἐργασία εἶνε κλῆρος πάντων ἄνευ διακρίσεως γένους, φυλῆς ἢ τάξεως.

Ἡ θεωρία αὕτη ἐξεδηλώθη τὸ πρῶτον ἐν τῇ ἱστορίᾳ μετὰ τὴν ἐμφάνειαν τῶν γερμανικῶν λαῶν, ἀλλὰ χρονολογεῖται ἰδίᾳ ἡ ἱστορικὴ αὐτῆς κατίσχυσις ἀπὸ τῆς θρησκευτικῆς Μεταρρυθμίσεως. Ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας τῆς Βιττεμβέργης ὁ πρωτοστάτης αὐτῆς ἐπισήμως διαμαρτύρεται κατὰ τῆς κρατούσης θεοκρατικῆς παμβασιλείας τοῦ Πάπα καὶ ἡ διαμαρτύρησις αὕτη ἔσται τὸ προάγγελμα τῶν νέων κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν διαμαρτυριῶν, τῶν ἐπαναστάσεων, δι' ὧν ἐπιτευχθήσεται ἡ χειραφέτησις τοῦ ἀτόμου σὺν τῇ ἐλευθερίᾳ αὐτοῦ. Ἡ ἐπιστήμη τῶν χρόνων ἐκείνων ἀπεδέξατο τὸ νέον δόγμα. Ὁ ἄνθρωπος εἶνε ὁ ἱερεὺς

καὶ ὁ μυσταγωγὸς τῆς συνειδήσεως αὐτοῦ, κέκτηται τὸ δίκαιον τῆς αὐτονομίας. Οἱ περὶ τὸν Γρότιον, τὶς μὲν μᾶλλον, τὶς δ' ἤσσον, ἔπονται ἐν ταῖς περὶ δικαίου, κοινωνίας καὶ πολιτείας ἐρεῦναις αὐτῶν τῷ δόγματι τούτῳ, ὅπερ ἄρχεται λαμβάνον πραγμάτων ἐν τῷ κοινωνικῷ καὶ πολιτικῷ βίῳ τῶν νεωτέρων λαῶν διὰ τῶν ἐπαναστάσεων ἐν Ἀγγλίᾳ, Κάτω Χώραις καὶ Βορείῳ Ἀμερικῇ. Ἡ νέα αὕτη ἀρχὴ τῆς αὐτονομίας τοῦ ἀτόμου ἐνέκειτο μὲν κατ' ἐξοχὴν ἐν τῷ ἐθνικῷ χαρακτῆρι καὶ τῇ ἰδιοφυίᾳ τῶν γερμανικῶν καὶ ἀγγλοσαξωνικῶν λαῶν, ἐγχυσάντων τῶν πρώτων ἰδίᾳ ἀπ' αὐτῶν ἔτι τῶν χρόνων τῆς τῶν ἐθνῶν Μεταναστεύσεως τὸν φυλετικὸν χυμὸν εἰς τὸ ἐθνικὸν δένδρον τῶν πλείστων τῆς Εὐρώπης λαῶν, ἀλλ' ἔτι μᾶλλον ἀνεπτύχθη ἐκ τῶν σχέσεων τοῦ νέου τῆς ἀνθρωπότητος βίου ἐπὶ τε τοῦ ἠθικοῦ καὶ τοῦ οικονομικοῦ σταδίου.

Ἄλλ' ἐν τῷ ἀγῶνι τοῦ νεωτέρου κόσμου κατὰ τῶν εἰδώλων τοῦ παρελθόντος τὸ ἄτομον, λαβὼν συνείδησιν, διεκδικοῦν τὸν λόγον αὐτοῦ καὶ τὴν σημασίαν καθ' ἀπάσας τὰς σχέσεις τοῦ ἠθικοῦ καὶ ὑλικοῦ βίου, ἔμελλε κατ' ἀνάγκην νὰ ὑπερτιμήσῃ ἑαυτὸ πέρα τοῦ μέτρου, ἀναγορευόμενον κέντρον πάσης ζωῆς καὶ κινήσεως. Ἡ ἐγωιστικὴ δ' αὕτη ροπὴ εὗρε θεωρητικοὺς καὶ ἀποστόλους κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους. Κατ' αὐτοὺς ἡ πολιτεία σκοπὸν ἔχει νὰ ἐξασφαλίσῃ εἰς τὸ ἄτομον τὴν ἐλευθέραν αὐτοῦ ἐνέργειαν μόνον· τούτου γενομένου, κατ' οὐδὲν δικαιοῦται νὰ ἐπεμβαίη εἰς τὴν διακανόνισιν ἢ καὶ τὴν ἠθικὴν ἐποπτείαν τῶν καθ' ἡμέραν πράξεων. Ἄλλ' ὑπὸ τὴν τοιαύτην τῆς πολιτείας ἰδέαν καθιερουμένης ὡς ἄρθρου κοινωνικῆς πίστεως τῆς πλήρους ἐν ταῖς πράξεσιν αὐτοῦ ἐλευθερίας καὶ ἀνεξαρτησίας τοῦ ἀτόμου, ἰδίᾳ δὲ ταῖς οικονομικαῖς, ἤθελε λάβῃ πλήρη πραγμάτων τὸ δόγμα τῆς ἀλληλομαχίας καὶ ἡ κοινωνία καταστῆ τὸ στάδιον ἀκρατήτου ἀγῶνος, ἐν ᾧ ἤθελε πάντως ὑπερτερῆ οὐχὶ ὁ ἠθικώτερος, ὁ εὐγενέστερα ἰδεώδη ἐπιδιώκων, ἀλλ' ὁ πονηρότερος καὶ ὁ δολιώτερος, ἵνα ἐπέλθῃ ἐπὶ τέλους καὶ ἐν τῷ συστήματι τούτῳ ἡ δυσπιστία πρὸς τὸ καθεστῶς, ἡ ἀνατροπὴ, ἡ ἐξ ἀπελπισίας προσφυγὴ πρὸς τινὰ ἀνωτέραν δύναμιν, ὑφ' οἵανδήποτε φύσιν καὶ μορφήν καὶ ἂν προσφέρηται αὕτη ἀρωγὸς πρὸς λύσιν τοῦ κοινωνικοῦ προβλήματος, ὑποσχομένη τὴν ἄρσιν τῶν ὑφισταμένων δεινῶν, ἀλλὰ πράγματι θριαμβεύουσα ἐπὶ ἀτομικῶν καὶ κοινωνικῶν ἐρειπίων.

⁴ Αν τῆς ἀρχαίας περὶ πολιτείας θεωρίας τελευταία ἐξέλιξις εἶνε ὁ νεώτερος κοινωνισμός, ζητῶν νὰ καθιερώσῃ ταύτην ἀπόλυτον δύναμιν, ἀπορροφῶσαν πᾶσαν δύναμιν καὶ ἐνέργειαν τοῦ ἀτόμου, τούναντίον ἡ θεωρία τῆς νέας πολιτείας εὐρίσκει τὴν τελευταίαν αὐτῆς διακωμώδησιν ἐν ταῖς χιμαιρिकाῖς περὶ ἀτόμου καὶ πολιτείας φληναφίαις τοῦ Προυδῶνος καὶ τῶν λοιπῶν θεωρητικῶν τῆς Ἀναρχίας.

Κατ' αὐτόν, ἀποστολὴ τῆς πολιτείας δὲν εἶνε ἡ νομοθεσία, ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία, ἡ ἀπονομὴ τῆς δικαιοσύνης, ἡ προαγωγὴ τῆς ἐκπαιδεύσεως, ἡ στρατιωτικὴ ὀργάνωσις, ἡ ἀσφάλεια καὶ ἡ ἄμυνα τῆς χώρας, ἀλλ' ἡ δημοσία μόνον παράστασις αὐτῆς ἐν ταῖς συζητήσεσι τῶν κοινοβουλιῶν καὶ τῶν δικαστηρίων, ἡ ὑπόμνησις τῆς ἐννοίας τῶν νόμων καὶ ἡ πρόληψις τῶν ἀντινομιῶν. *Risum teneatis amici!* Ἡ πολιτεία εἶνε ἀκαδημαϊκὴ τις ἀρχή, ἀλλὰ πράγματι οὐδεμίαν ἀρχὴν ἐκπροσωπεῖ, ἐπιτρέπει δ' ἐξ ὀλοκλήρου τὴν ἐλευθέραν πάλιν καὶ σύγκρουσιν τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν συμφερόντων, ἀδιαφοροῦσα βεβαίως περὶ τῶν ἀποτελεσμάτων. Ἀλλὰ τί θέλει προκύψῃ ἐκ τοῦ χάους τούτου; Ἀναντιρρήτως ἡ ἐριννὺς τῆς ἀναρχίας, ἡ ἔλλειψις κοινωνικῆς ἐνότητος, ἐθνικῆς συνειδήσεως, ὧν πρωτίστη ἀντιπρόσωπος τυγχάνει οὖσα ἡ πολιτεία.

§ 133 Ἡ περὶ Πολιτείας θεωρία τοῦ Σπένσερ.

Ἡ θεωρία τοῦ Ἀγγλοῦ φιλοσόφου φέρει μὲν τὴν ἐπίδρασιν τῆς μεγάλης ἀρχῆς τῆς θεωρίας τῆς ἐξελίξεως, ἀλλὰ κατ' οὐσίαν εἶνε θεωρία τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ, τοῦ λαοῦ ἐκείνου, τοῦ ὑπὲρ πάντα ἄλλον ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις κατανοήσαντος καὶ πραγματώσαντος ἐν τῷ βίῳ ὅσον ἔνεστιν εὐρύτερον τὸ δόγμα τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας. Ἐν τῇ θεωρίᾳ αὐτοῦ ὁ Σπένσερ ὑπέστη βεβαίως τὴν ἐπίδρασιν τοῦ μεγάλου φαινομένου, οἷον παρουσιάζει ἀπὸ τριῶν αἰώνων ἡ ἀγγλοσαξωνικὴ φυλὴ ἐν ταῖς ἡπείροις τοῦ τε παλαιοῦ καὶ τοῦ νέου κόσμου. Οὐχὶ εἰς τὴν κυβέρνησιν τῆς Μεγάλης Βρετανίας, ἀλλ' εἰς τὴν φυσικὴν καὶ ἠθικὴν ἰσχὺν καὶ ζωτικότητα τοῦ ἀγγλικοῦ ἀτόμου ἀποδοτέα ἡ τεραστία ἀνάτασις καὶ ἀνάπτυξις τῆς ἀγγλικῆς φυλῆς. Ὑπὸ τὴν ὥθησιν τῆς δυνάμεως καὶ ἐνεργείας, τῆς αὐτοβουλίας τοῦ ἀτόμου ἐμορφώθησαν τοσαῦται πολιτεῖαι καὶ πολιτισμοί, ἐτελέσθησαν δ' ἐν βρα-

χυτάτω χρονικῷ διαστήματι δι' αὐτῶν κατακτήσεις, οἷας ἀμφίβολον ἂν δύναται νὰ ἐπιδείξη ἄλλη περίοδος τῆς ἱστορίας.

Ἐχων ὑπ' ὄψει τὰ δεδομένα ταῦτα τῆς ἑαυτοῦ φυλῆς ὁ Σπένσερ δοξάζει, ὅτι ἡ πολιτεία εἶνέ τι περιττὸν ἐν τῷ βίῳ τῶν ἀνθρώπων καὶ ἔσται ἐν τῷ μέλλοντι. Αὕτη ἐξήσκησε πάντοτε ἡκιστα ἀγαθοποιόν, ἐπιβλαβῆ δὲ μᾶλλον δύναμιν ἐπὶ τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων. Ἄλλοτε ἦτο ἀναπόδραστος, ἀλλὰ σήμερον, καθ' ὅσον τὸ ἄτομον βελτιοῦται καὶ καθίσταται μᾶλλον αὐτόνομον, κατὰ τοσοῦτον καὶ αὕτη καθίσταται περιττή. Ἐν τοῖς προηγουμένοις καιροῖς ἡ ὑπαρξίς καὶ ἡ δρᾶσις τῆς πολιτείας ἐπεβάλλοντο ἐν τῷ βίῳ τῶν ἀνθρώπων. Ἐλλειπούσης ἱκανῆς αὐτῶν μοφώσεως καὶ αὐτονομίας, ἡ κηδεμονία τῆς πολιτείας ἦτο ἀναγκαία. Ὁ λόγος αὐτῆς εὔρηται ἐν ταῖς διασπαστικαῖς ροπαῖς τῶν ἀνθρώπων κατὰ τοὺς πρώτους τῆς ἱστορίας χρόνους. Ἄλλ' ἤδη δὲν εἶνε ἐπὶ τοσοῦτον κοινωφελῆς· τὸναντίον δύναται ὡς ἐκ τῆς φύσεως καὶ τῶν ροπῶν αὐτῆς νὰ παρακωλύσῃ τὴν ἀνθρωπίνην πρόοδον καὶ βελτίωσιν. Ἀποστολὴ τοῦ πολιτισμοῦ εἶνε ἡ ἀνάπτυξις καὶ διάπλασις τοῦ ἀτόμου· τοῦτο χειραφετούμενον, λαμβάνει πληρεστέραν ἑαυτοῦ συνείδησιν καὶ γνῶσιν, ἐλαχίστην δ' αἰσθάνεται ἀνάγκην οἰασδῆποτε προστασίας. Ἡ ἀποστολὴ ἄρα τῆς πολιτείας ἐκλείπει ὑπὸ τὴν τοιαύτην τοῦ ἀτόμου αὐτονομίαν. Ἄλλοτε ἡ πολιτεία ἦτο τὸ πᾶν· ἐπλήρου πᾶσαν λειτουργίαν ἐν τῷ βίῳ τῶν ἀνθρώπων· σήμερον δὲ ἡ ἐπίδρασις αὐτῆς ἐλαττοῦται, ὁ ἄνθρωπος ὡς ἄτομον δημιουργεῖ μόνος τὴν κατάστασιν ἑαυτοῦ, ἡ δὲ τροχιά τοῦ πολιτισμοῦ διαγράφεται ὑπὸ τὴν ὄθησιν τῆς ἐνεργείας τῶν ἀτόμων μᾶλλον ἢ τῆς κυβερνήσεως. Ὁ ὅσον ἔνεστιν ἄρα περιορισμὸς τῆς πολιτείας ἔσται ὁ θρίαμβος τῆς ἀνθρωπίνης ἠθικότητος καὶ ἐλευθερίας.

§ 134 Ἡ ὀργανικὴ περὶ πολιτείας θεωρία.

Στοχαστέον τοῦ μέσου. Μεταξὺ τῶν ἤδη μνημονευθεισῶν ἀντιμάχων θεωριῶν ἡ ἀλήθεια εὔρηται ἐν τῷ μέσῳ. Δυνατὸν ἡμέραν τινὰ ἡ ἀνθρωπότης, ἀφικνουμένη εἰς ὑπέρτατον βαθμὸν ἀναπτύξεως καὶ αὐτονομίας τῶν ἀτόμων, νὰ κηρύξῃ περιττὴν πᾶσαν πρωτοβουλίαν καὶ δρᾶσιν τῆς πολιτείας, χειραφετουμένων τέλεον τῶν ἀτόμων, ὡς φρονεῖ ὁ Σπένσερ. Ἀλλὰ μέχρι τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἡ πολιτεία δὲν δύναται

ἢ νὰ θεωρηθῆ ἀναγκαία ἐν τῷ βίῳ τῶν ἀνθρώπων. Πρὸς τοῦτο δ' ἐπιβάλλεται σήμερον νὰ κατανοηθῆ καὶ ὀργανωθῆ ὅσον ἔνεστι τελειότερον καὶ σκοπιμώτερον.

Ἡ πολιτεία ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτῆς καὶ τῆς καταγωγῆς εἶνε ἡ ἐνιαία παράστασις τῆς ποικίλης δράσεως καὶ ἐνεργείας τῶν ἀποτελούντων αὐτὴν ἀτόμων, ἀλλὰ δὲν δικαιούται ὡς ἐκ τούτου ν' ἀπορροφήσῃ τὴν μερικὴν αὐτῶν δρασίαν, συντρίβουσα καὶ καταβάλλουσα, οὐδὲ τελεῖ ἠθικὴν ἀποστολὴν καὶ χρησιμότητα, διατελοῦσα ἐν ἀπολύτῳ ἀδιαφορίᾳ, ἀμεριμνῶσα περὶ τῶν ἐν τῷ βίῳ πραττομένων. Ἐὰν τὸ δίκαιον, ἅτε σημαῖνον τὸν καθολικὸν σύνδεσμον τῶν ἀντιθέτων κοινωνικῶν δυνάμεων, σκοπῆ τὴν ἐν ἀρμονίᾳ τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἰσότητος ἐνότητά τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, τοῦτο πρωτίστως ἐπιτυγχάνεται διὰ τῆς πολιτείας. Αὕτη πραγματοῖ καὶ ἐξασφαλίζει αὐτό, ὑπὸ τὴν ἀποστολὴν ἄρα ταύτην οὔτε ἀπόλυτον δικαιούται νὰ ἐξασκήσῃ ἐπὶ τῶν κοινωνικῶν δυνάμεων κράτος, ἀλλ' οὔτε ἀδιάφορος νὰ παρίσταται ἐν τῷ ἀνταγωνισμῷ τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν συμφερόντων.

Ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ βίῳ λειτουργοῦσιν οὐκ ὀλίγαι ἠθικαὶ καὶ κοινωνικαὶ δυνάμεις καὶ ἐνέργειαι, ἐκδηλούμεναι κατ' ἴδιον προορισμὸν καὶ ἐπιδιώκουσαι ἰδίους σκοπούς. Θρησκεία, ἐπιστήμη, τέχνη, ὑλικὴ ἐργασία, ἐκπροσωποῦσαι ἰδίας τοῦ κοινωνικοῦ ὀργανισμοῦ δυνάμεις, δικαιοῦνται καὶ εἰς ἰδίαν αὐτόνομον ἀνάπτυξιν καὶ λειτουργίαν, μὴ ἐπιτρεπομένης τῆς ἀναμίξεως ἐκάστης δυνάμεως εἰς τὰ ἴδια τῆς ἄλλης καθήκοντα πρὸς ἀποφυγὴν συγκρούσεων. Πρὸς παρακώλυσιν τούτων ὑφίσταται ἡ πολιτεία, διοργανωτικὴ καὶ κανονιστικὴ δύναμις τῶν διαφόρων σφαιρῶν τῆς ἀνθρωπίνης ἐνεργείας. Ἡ ἀποστολὴ αὐτῆς δέον νὰ ἐκδηλῶται ἀδιαφόρως· δὲν δικαιούται νὰ ἐπεμβαίνη ἀποτόμως καὶ αὐθαιρέτως εἰς ξένα καθήκοντα, νὰ μεροληπτῆ ὑπὲρ ταύτης ἢ ὑπὲρ ἐκείνης τῆς ἠθικῆς σφαίρας τῆς ἐνεργείας τοῦ ἀνθρώπου, κέκληται δὲ μόνον νὰ ἐποπτεύῃ τὴν ἐλευθέραν αὐτῶν λειτουργίαν. Ἐὰν ἐκάστη τῶν ἠθικῶν τούτων δυνάμεων ἐπεδίωκε τοὺς σκοπούς αὐτῆς ἐπὶ βλάβῃ τῶν λοιπῶν, θὰ ἐπήρχετο κατ' ἀνάγκην ἡ σύγκρουσις καὶ ἡ δυσαρμονία. Τούτου τελουμένου παρίσταται δρῶσα ἡ πολιτεία, κατὰ τὸ προσῆκον κανονίζουσα τὰ τῶν ἀμοιβαίων σχέσεων συνωδὰ ταῖς ἀρχαῖς τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἰσότητος καὶ τῆς δικαιοσύνης.

Οὐδεμία ἠθικὴ ἰδέα δικαιούται νὰ διεκδικήσῃ εὐρύτερα τῶν προσ-

ηκόντων αὐτῇ δίκαια· ἄλλως ἔσται ἀντίμαχος τοῦ κοινωνικοῦ σκοποῦ. Ἡ πολιτικὴ ἐξουσία ἄρα δὲν δικαιούται νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν τοιαύτην ὑπέρβασιν. Ἡ πολιτεία οὐδὲν ὀφείλει νὰ πρῆσβεύῃ ἀπολύτως θρησκευτικὸν δόγμα, οὐδένα ν' ἀναγνωρίζῃ κύριον τρόπον διδασκαλίας ἐν τῇ ἐπιστημονικῇ μεθόδῳ, ἐν τῇ ἐκπαιδεύσει, οὐδαμῶς δὲ νὰ προδιαγράψῃ κανόνας ἐν τῇ ἐξασκήσει τῆς γεωργίας, τῆς ἐμπορίας, τῆς βιομηχανίας, μεροληπτουσα ὑπὲρ ταύτης ἢ ὑπὲρ ἐκείνης· εἶνε θεατῆς μᾶλλον ἢ προστάτης ἐν τῇ ποικίλῃ κοινωνικῇ ἐργασίᾳ· ἀλλὰ θεατῆς, εἰς οὐδένα ἐπιτρέπων τὴν ὑπέρβασιν τῶν δικαίων αὐτοῦ ἐπὶ βλάβῃ τῶν τοῦ ἄλλου.

Ταῦτα ἐν τῇ καθόλου ἐννοίᾳ τῆς ἀποστολῆς καὶ τῆς λειτουργίας τῆς πολιτείας.

Ἄλλ' ἐὰν αἱ ποικίλαι δυνάμεις τῆς ἀνθρωπότητος λειτουργῶσι μόνον ὑπὸ τὰς συνθήκας τῆς ἐλευθέρως δρᾶσεως, ὑπάρχουσι καθολικώτεροι σκοποί, μὴ δυνάμενοι νὰ πραγματοποιῶσιν ἀποκλειστικῶς διὰ ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς κοινωνικῆς δυνάμεως, ἢ ἀπλῶς διὰ τοῦ ἀτόμου, ἀλλὰ διὰ τῆς ἀποκλειστικῆς ἀρχεβουλίας τῆς πολιτείας, συγκεντρούσης ἐν ἑαυτῇ τὰς παντοίας κοινωνικὰς δυνάμεις. Πλεῖστα εἰς τοὺς σκοποὺς τούτους ἀναφερόμενα, εἰς ὧν τὴν ἐπίτευξιν δὲν ἐπαρκεῖ ἡ ἀτομικὴ δραστηριότης, κέκληται νὰ πραγματοποιῶσιν αὕτη, ἐπὶ τοῦ παρόντος τοῦλάχιστον. Οὕτως ἀναλαμβάνει ἐν ὀνόματι τῆς κοινωνίας τὴν ἐκτέλεσιν τῶν μεγάλων ἐκείνων δημοσίων ἔργων, ἅτινα ἀπαιτοῦσι κατ' ἐξοχὴν ἐνότητα ἐργασίας καὶ διεξαγωγῆς. Τὴν τοιαύτην ἀποστολὴν διεξάγουσα ἡ πολιτεία δὲν εἶνε ἀδρανὴς ὅλως δύναμις, φυτοβιοῦσα ἐν μέσῳ τῆς καθολικῆς δρᾶσεως· τούναντίον δὲ συνδέεται, ζωηρότερον ἢ χαλαρώτερον, μετὰ τῆς κοινωνικῆς ζωῆς. Οὕτω μεριμνᾷ περὶ τῆς προαγωγῆς πάντων τῶν παραγόντων, τῶν συντελούντων εἰς τὴν ἐυγένειαν τοῦ ἐθνικοῦ βίου, ἡγεῖται κατ' ἐξοχὴν τῆς ἀναπτύξεως τῆς ἐκπαιδεύσεως, μεριμνᾷ περὶ τῆς συγκοινωνίας διὰ τῆς κρείττονος ὀργανώσεως τῶν ταχυδρομείων, τῶν τηλεγράφων, τῶν κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν μέσων τῆς ἐπικοινωνίας, ἀμέσως προϊσταμένη τῆς ἐργασίας ταύτης, ἢ παραχωροῦσα εἰς ἰδιωτικὰς ομάδας, παρέχουσα αὐτῷ στάδιον ἐνεργείας τῇ ἰδιωτικῇ δραστηριότητι.

Οὐχ ἦττον, ἐπὶ μακρὸν ἔτι χρόνον ἔσονταί τὰ ὄρια, καθ' ἃ περατοῦται ἡ ἐνέργεια τῶν ἀτόμων, ἢ τῶν διαφορῶν ἠθικῶν

καὶ κοινωνικῶν σφαιρῶν, ἄρχεται δὲ ἡ τῆς πολιτείας, οὐδὲ δύναται νὰ ὀρισθῇ ἡ ἐνέργεια αὕτη ἀπολύτως. Ὡς ἀνθρώπινον ὄν ἡ πολιτεία ὑφίσταται τὰς ἐπιδράσεις τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου, παρίσταται ἄρα ἐντονωτέρα ἢ ἀτονωτέρα ἐν τῇ ἐκάστοτε ἱστορικῇ αὐτῆς ἐμφανείᾳ, παρακολουθοῦσα τὰς περιπετείας τῶν λαῶν, παρ' οἷς ἐκπροσωπεῖ ἀνωτέραν ἢ κατωτέραν ἀποστολήν.

§ 135. Ἀποστολὴ τῆς Πολιτείας.

Ἐν τοῖς πρώτοις χρόνοις τῆς ἱστορίας ἡ πολιτεία ἐκπροσωπεῖ τὴν ἰσχυροτάτην τῶν δυνάμεων τῆς ἀνθρωπότητος. Ἐπικαλουμένη τὸ κῦρος τῆς θείας ἀποστολῆς κρατεῖ ἀπολύτως πάντων τῶν ἐν τῷ κόσμῳ τούτων πραγμάτων· εἶνε ὁ ἐπίγειος θεός, ὁ πάντα τεύχων βροτοῖς ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς θρησκείας. Ὅπως ἡ φύσις μετὰ ἀγῶνας καὶ καταστροφὰς ἐξῆλθεν ἀπὸ τοῦ χάους καὶ τῆς συγχύσεως, οὕτω καὶ ἡ κοινωνία πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς τάξεως ἀπηρεῖτο ἰσχυρὰ ἠθικὴ δύναμις, ἣτις δὲν ἠδύνατο νὰ ἐκδηλωθῇ ἄλλως ἢ διὰ τῆς πολιτείας. Κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους αὕτη, ὅσον καὶ ἂν ἦνε διεστραμμένη, ἐξασκεῖ ὑπέρτατον κῦρος, ἀποτέλεσμα ὄν τῆς θείας ἀποστολῆς. Εἴτε θεοκρατικὴ παρίσταται, εἴτε στρατιωτικὴ, ἀριστοκρατικὴ ἢ δημοκρατικὴ, ἐπιδραῖ σωτηρίως ἐπὶ τῶν ἀρχηγόνων κοινωνιῶν. Τῇ πρωτοβουλίᾳ αὐτῆς μεγάλα καὶ γενναῖα ἔργα τελοῦνται· ὑπὸ τὴν σκέπην αὐτῆς τὸ ἄτομον ἀναπτύσσεται καὶ βελτιοῦται· ἡ δὲ κοινωνία ἐκπολιτίζεται. Ἄνευ ταύτης ὁ ἄνθρωπος θὰ διετέλει ἠθικῶς καὶ ὑλικῶς ἐργαζόμενος ἐν στενοτάτῃ ἐνεργείᾳ σφαίρᾳ. Ταῦτα ἐν τῇ πρώτῃ συστάσει τῆς πολιτείας.

Ἄλλὰ καθ' ὅσον ἐν τῇ φυσικῇ καὶ ἠθικῇ αὐτοῦ ἐννοίᾳ ἀναπτύσσεται καὶ διαμορφοῦται ὁ ἄνθρωπος, κατὰ τοσοῦτον καὶ ἡ σφαῖρα τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ εὐρύνεται, καθίσταται ἄρα ἥττον ἀναγκαῖα καὶ χρήσιμος ἡ ἀποκλειστικὴ ἐπὶ πάντων τῶν πραγμάτων ἀνάμιξις τῆς πολιτείας. Τὸ ἄτομον, αὐτόνομον καθιστάμενον, δὲν αἰσθάνεται πλέον τὴν ἀνάγκην αὐτῆς, ἀφίεται δ' εἰς ἑαυτό. Οὕτω τῆς πολιτείας ἡ δύναμις ἐλαττοῦται, καθ' ὅσον ἀναπτύσσεται καὶ κραταιοῦται ἡ τοῦ ἀτόμου.

Ἄλλ' ἐν οἱαδήποτε περιόδῳ τῆς ἱστορίας, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τού-

των ἢ ἐκείνων τῶν ἰδεῶν διατελούσης, ἐν ἰσχυρᾷ ἢ ἀνισχύρῳ ἐνεργείᾳ τοῦ ἀτόμου, ἡ πολιτεία οὔτε δύναται, οὔτ' ὀφείλει νὰ ἐκλίπη, ὡς εὔχεται καὶ ἐπιζητεῖ ἡ ἀναρχία. Ἡ ὑπαρξίς αὐτῆς εἶνε ἠθικὴ καὶ κοινωνικὴ ἀνάγκη, εἴτε δρᾷ ἐν εὐρυτέρῃ ἐνεργείᾳ σφαίρᾳ, εἴτε ἐν περιορισμένῃ· καὶ κατὰ τὰς δύο περιπτώσεις εἶνε σωτηριώδης ἢ ὑπόστασις αὐτῆς. Αὐτῇ πρωτίστως ὀφείλει ἡ ἀνθρωπότης τὴν ἀσφάλειαν καὶ τὴν πρόοδον, ὅποτε τὸ ἄτομον διετέλει ἀσθενὲς κοινωνικῶς τε καὶ ἠθικῶς. Αἱ μέγιστα τῶν κατακτήσεων τοῦ πνεύματος ἐξεδηλώθησαν καὶ ἐπραγματώθησαν πρωτίστως ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς πολιτείας. « Ἀντιπρόσωπος οὔσα τῆς ἐθνικότητος καὶ τῆς δικαιοσύνης, εἶνε ὁ μέγιστος καὶ ἱερώτατος τῶν ἀνθρωπίνων θεσμῶν, αὐτὸς ὁ ὀρατὸς τύπος τῆς πατρίδος » (1).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Γένεσις τῆς Πολιτείας.

§ 136 Ἡ Πολιτεία ἀρχέγονον ὄν.

Ἡ πολιτεία, ὡς καὶ πᾶσα ἠθικὴ ἰδέα καὶ δύναμις, εὔρηται ἐν αὐτῷ τῷ λίκνῳ τῆς ἀνθρωπότητος· εἶναι τοσοῦτον ἀρχαία, ὅσον καὶ αὕτη. Καὶ ἂν θεωρηθῇ λίαν μεταφυσικὴ ἡ ἔκφρασις, ὅτι ὁ ἀτομικὸς ἄνθρωπος εἶνε πολιτικὸς μικρόκοσμος, καὶ ἂν διστάσωμεν ν' ἀποδεχθῶμεν ὑφισταμένην ἤδη ἐν ἐμβρυώδει καταστάσει τὴν πολιτείαν ἐν τῇ οἰκογενείᾳ, δὲν δυνάμεθα νὰ μὴ ἀποδεχθῶμεν ταύτην δρῶσαν καὶ λειτουργοῦσαν ἐν τῇ πρώτῃ πατριαρχικῇ κοινωνίᾳ, τῇ πατριᾷ, ἀποτελουμένην βεβαίως τὸ πρῶτον ἐξ ὁμαιμόνων, ὁμογλώσσων καὶ ὁμοιοθῶν οἰκογενειῶν. Ἐν οἰαδήποτε ἠθικῇ καὶ πνευματικῇ βαθμίδι καὶ ἂν διατελῶσιν αἱ ὀρδαὶ αὐταὶ μᾶλλον ἢ κοινωνικοὶ σύνδεσμοι, ἐξ ἐνστίκτου κατανοοῦσιν, ὅτι δὲν δύνανται οὐ μόνον νὰ κατακτήσωσι τι

(1) E. Laboulaye, L'État et ses Limites.